

oudheidkundige
AALTEN

WERKGEMEENSCHAP
DINXPERLO

WISCH

CONTACTORGAAN

No. 3
December 1969

CONTACTORGAAN A.D.W.

SAMENSTELLING BESTUUR WERKGEMEENSCHAP

Voorzitter: Dhr. Burgemeester Stam, Aaltenseweg 13, Dinxperlo.
Secr.esse : Mevr. M. Wamsteeker-Tuinsma, Kon. Wilhelminalaan 7, Varsseveld.
Penn.m. : Dhr. Drs. H.C. Keijzer, Frankenstraat 14, Aalten.

Bestuur afdeling historie

Voorzitter: Dhr. B.D. Rots, Aalten.
Secretaris: Dhr. F.G. Boland, Dinxperlo.

Bestuur afdeling dialect

Voorzitter: Dhr. F.J. Keuper, Dinxperlo
Secretaris: Dhr. J. Driessen, Aalten.

Varsseveld, 5 december 1969.

- An de leden -

Onzen A.D.W. hêf in dit seizoen al weer een excursie in september achter de rugge en een werkaovend - en wel afd. Dialect. De maond december gif 't niêt wat, en zo bu'w van plan in januari den 13den wieter te gaone met afd. Historie.

Dat wordt dus : 13 jan. Historie
17 febr. Jaorvergaderinge
23 maart Dialect
14 april Historie, met een excursie.

Oaver onze excursie in sept. hêf Beernd Willem een praetjen in 't contactorgaan.

A'j now is gedachten d'r op hebt waor 'w nog is heer kunt met de mei, gif dat dan an 't bestuur deur - jao?

't Is vandage St. Klaos. Ik hoppe da'j allemaole wat in de schoe 'e kregen hebt, en a'j dit laest stao'w veur de Karsdage. Meugt et maor gezegende dage waezen - "Vrede op aarde" -, daor lik 't now niks naor en 't mèk ow bange a'j al die oorlog, honger en ellende ziet en heurt.

God helpe in de veur völle mensen nachduustere donkerheid en géve in 1970 rechtvaerdige en blievende vrede.

Veur 1970 wenst 't bestuur alle leden - zo at de traditie dat wil - "völle heil en zegen" toe.

Laot 't niet alleene een traditie waezen.

Zo a'j wel zult merken hê'w 't blad weer vol e'kregen.

A'j wat hebt veur 't volgende nummer - (wi'j hebt nog een betjen bewaard) - geerne.

Tot zo wiet dan, goêd gaon.

M. Wamsteeker-Tuinsma,
secretaresse

P.S.

Zo juist kump mi'j 't berich van 't overlieden van ons gewaezen lid Mevrouw Buesink-Haverkamp uut Aalten ter kennisse. De leste jaor'n ging ze niet völle meer - maor veurdien was ze altied zeer metlaevend.

God trooste eure familie.

M.W.T.

PRÖATJES VAN BEERND WILLEM

Met A.D.W. ôp stap.

Vergangen zoaterdag 20 september he'w weer 's 'n uutstapjen 'emaakt, of 'n excursie, a'j dat woord mooier vindt. Met de Oldheidkundige Warkgemeenschap Aalten-Dinxperlo-Wisch (A.D.W.). Um knap één uur kwam de bus veur 't gemeentehuis en kô'w instappen. Doar zat al 'n tröpken uut Aalten in en doar kwammen d'r nog wat bi'j te Sinderen en Varsseveld, zoda'w entelijk met zo'n 35 personen ôp reize gôngen.

't Doel van de reize was 'n bezuuk te brengen an 't kas-

teel Rosendael, bi'j Velp. "Da's jo ganiet wied", zeg i'j misschien, maor dat hoeft ook niet. Wi'j goat niet altied wied weg at d'r betrekkelijk kort bi'j wat moois en interessants te zien is.

't Kasteel Rosendael is in'ericht as museum en is de zetel van 't Internationaal Kastelen Instituut. I'j kiekte ôw de ogene uut de kop a'j deur die grote zalen loopt; wat 'n verzameling van foto's, teikenings, etsen, gravures enz. van kastelen uut binnen- en butenland doar bi'j ene bunt 'ebracht.

Vrôgger was die hele verzameling ônder'ebrecht in 't Zwitserse bergkasteel Rapperswil, maor in 1962 hef 't I.B.I. zien zetel verplaatst noa 't liefelijke, met grachten umgeven Nederlandse Rosendael. 't Kasteel zelf, met zien rônden toren en metersdikke muren, is al old. Hups old. In 1313 verbleef graaf Reinoud van Gelre d'r al at 'e ôp de Veluwe ôp jacht gông. Misschien was 't toe niet völle meer as 'n jachtslot, dat umgeveer 'n eeuw later, in 1412, grotendeels deur brand verwoest wier. Maor d'n toenmaligen hertog van Gelre liet 't weer ôpbouwen en hef ook d'n toren 'ebouwd, den d'r nôw nog steet.

In latere eeuwen is d'r völle an verbouwd en is 't kasteel iederbôts in andere hande ôver'egoan. In 1516 kwam 't kasteel met de heerlijkheid in hande van 't geslacht van Scherpenseel en in 1579 van Heer Dirck van Dorth. Ieder liet d'r wat an verbouwen en bracht verbêtelingen an, maor al die verbouwingen wazzen niet blievend, want in 1714 brak weer 'n brand uut, waarbi'j 'n groot deel van de edelmanswoning wier verwoest.

Doar kwam 'n ni'j geslachte, dat doarnoa weer ni'je glorie an de historische bezittingen hef toe'evogd. Lubbert Adolf Torck, den in 1721 eigenaar was 'ewodden, liet grote delen slopen en bouwen zich 'n huus noa de smaak van den tied en liet ook 't park met de waterparti'jen anleggen, zoat ze d'r nôw nog te zien bunt.

Tenslotte verwierven de veuolders van de huidige eigenaar, W.F.T. Baron van Pallandt van Rosendael, dit bezit in 1854 deur huwelijk. De familie van Pallandt bewoont nôw nog 'n ziedvleugel van 't kasteel.

Dit was slechts 'n korte beschrijving van 't kasteel, met 'n enkele greep uut zien geschiedenis. Uutgebreed steet alles in 'n prospectus, den bi'j d'n ingang te koop is.

Wi'j hebt 'n hoop 'ezien wat indruk ôp ôns 'emaakt hef: 't kasteel zelf, 't park, en veural 't museum met zien hûnderden foto's en tekenings van allerhande soorten kastelen en burchten uut binnen- en butenland, Vòls te gauw was dan ook de tied van vertrek weer an'ebrokken. De klokke is nôw eenmaal ônverbiddelijk. Wi'j hadden trouwens ook best zin in 'n kôpken koffie. Um 't nuttige met 't angeneame te verenigen he'w toe ôp de Posbank koffie 'edrônken. Wi'j zatten doar heerlijk ôp 't terras in de zônne en kônnen metene genieten van 't prachtige uitzicht. Op d'n terugweg he'w nog effen 't interieur van de kerke in Drempt bekeken met zien beroemde wandtapijten, en tut slot stôn in Doeseborg 'n echte Gelderse koffietoafele te wachten. Noa alles wa'w den meddag 'ezien hadden, ha'w wel zin, en wi'j hebt ôns dan ook niet loaten neugen. Inwendig versterkt verliete wi'j "De Waag" veur d'n les-ten ruk noa ônze wonplaatsen, woar'w um half negen ankwammen. 't Was 'n fijnen meddag, woarveur de organisatoren alle lof toekump.

ONZE KONINGIN : VROUWE BARONESSE VAN BREDEVOORT

Hare Majesteit onze koningin heeft het recht tot het voeren van de volgende titels:

Koningin der Nederlanden;

Prinses van Oranje-Nassau;

Hertogin van Mecklenburg;

Gravin van Katzenelnbogen, Vianden, Dietz **Spierenberg**,
Buren, Leerdam, Culemborg;

Markgravin van Veere en Vlissingen;

Vrouwe Baronesse van Breda, Beilstein, de stad Grave en de landen van Cuyk, Liesveldt, Diest Herstal, Cranendonck, Warneton, Noseray, St. Vlijt, Dachsberg, Polanen Willemstad, Niervaart, Steenberg, IJsselstein, Bredevoort, St. Maartensdijk, Geertruidenberg, Turnhout, Zevenbergen, de Hooge en Lage Zwaluwen, Naaldwijk;

Onafhankelijke Vrouwe van Ameland;

Erfburggravin van Antwerpen en Besançon.

Uit: "Historia", jrg. 1936, blz. 300.

G.A.W. Boerkoel,
Aalten.

SCHRIEWIED

Bi'j Joh. de Boer is de 15de november uut'egaeven "Schriewied". Verhalen en gedichten van Neersasse schrievers. Bi'j de boekhandel ku'j 't kopen. Disse verhalen en gedichten bunt helemoals in 't dialect van de plaatse woar de schrievers(sters) wont.

ARIE VAN DE KUIER

Mientjen kwam uut schole. Ze was Arie veuruut elopene, want ze had moder wat te vertellen.

Mientjen en Arie van de Kuier wazzen nog op schole. Mientjen was twaalf jaor en zat in de zesde klasse; Arie - 't nustekötjen - was tiene en zat in de veerde.

"Moder", zèe Mientjen, "Arie les toch zo slecht; en hee lèert ut nooit, want 't kan um niks schèlen".

"I'j mot neet altied doon of Arie neet wil döggen", zèe Miene. Ze wist wal dat ze 's morgens ruzie hadden ehad.

"Nee maor moder", zèe Mientjen, no mo'j toch's heurn. Ze mosten in de veerde klasse lèzen. Allemaole un half lesjen. Arie zat met un rooien kop te stottern da'k mi'j schaamden."

"Jao, jao, Arie kan neet vlot lèzen. Dat wette wi'j wal", zèe Miene. "Hee zit ok nog maor in de veerde klasse."

"De andern lèest vòlle bèter. Maor no mo'j heurn, moder. Do Arie zien halve lesjen elèzene hadde, zèe de juffrouw:

"Nu jij, Gerrit en....."

Miene luustern maor met 'n half oor en zocht alwèer nao dn andern zok van Gatjan.

"Nee maor moder, no mo'j heurn. Do zeg Arie: "Ao, wat jommer; ik wol net deurknettern". Do mosten ze natuurlijk allemaole lachen. Maor 't is toch schande!"

Miene most ook lachen en vreeg: "En wat zèe de juffrouw?"

"Dée zèe niks; dee lachten ook. Da's toch neet good. Zo'n juffrouw most'r toch bovven staon, zeg vader altied. De juffrouw mot toch zorgen dat de kinder good lèert en dr neet met hen lachen."

"Kind, gao maor gauw de keniens voern veur 't donker is".

Daor kwam Arie an

"Waor bi'j zo lange west?" vreeg Miene. "Mientjen is al lange thuis."

"Mientjen hef de bokkepruike op, umda'k eur vanmorgen kaf in de klompen hebbe stopt en ze de angelten neet uut de hozzen kan kriegen. Ik mos de leie nog schoonmaken en do'k uut schole kwam was Mientjen al weg. Ik bun gewoon deur elopene. Bi'j de Bi'jvank hadden ze net 'eslacht en he'k Tommie, den vervelenden keffert, ne stuk darm an de start ebonnene. Da's alles".

Dat laatste zol-e neet verteld hebben, as-e neet wist dat Mientjen dat ezéne had. Hee dacht dat Mientjen dat ook wal verteld zol hebben. Hee wist neet dat Mientjen bi'j zichzelf had overlegd dat ze moder bèter zol winnen met ovver zien slechte lèzen te beginnen.

Miene kek stroef. "I'j mot dee Bi'jvanks neet altied wat betrekken. I'j wet dat ze neet teggen ne aardigheid kunt."

"Dorme is 't juist zo aardig", von Arie.

"Ik wil 't neet hebben", zèe Miene.

Miene ging wèer deur met stoppen en Arie heeng wat rond in de kòkkene.

"Wat he'j vandage in de schole motten doon?" vreeg Miene in ens vòlle vrendelijker.

"Bo, net as altied; schrieven, rèkenen, vertellen, lèzen".

Ho geet 't met lèzen? ku'j 't no al net zo vlot as Willem van de Bi'jvank? Bi'jvanks Aaltjen zeg dat eurn Willem zo onbezoest good lèern kan; en zo vlot lèzen!"

Arie had 'n hèkel an Willem. Zien gezichte betrok en hee zèe alléne: "Ze bunt 'er bèter".

"I'j mot toch zeen da'j dat lèzen bèter de baas wordt", begon zien moder wèer.

No begrep Arie in ens waor de wind vandan kwam. Hee kreg ne kleure as vuur en ratelden an ene wège zo deur: "Is Mientjen wèer an 't klikken ewest? Jao, Mientjen hef good proaten; dee zit in ne kleine klasse. Onze klasse is wal ens zo groot en dan ku'j allemaole maor un klein stuksken lèzen. A'w maor meer mosten lèzen ko'w 't ook wal bèter.

In onze klasse lèest ze allemaole slecht, zeg de juffrouw. "Jao, bedaard maor an, mien kaeltjen. Al ku'j allemaole maor 'n klein stuksken hardop lèzen, dan is 't toch nog wal te lèerne a'j maor good naokiekt as un ander les".

"Da's zo vervelend. 't Verhaaltjen ken i'j dan al lange en daor zit i'j dan te kieken.

"'t Mot toch", dacht Miene.

't Was wèer effen stille. Op ens zèe Miene: "Ik zal Gatjan vraogen of e ow lèzen wil lèern".

Arie klaorn in ens op. Arie leep as e thuis was zien groten breur altied achter 't gat; en Gatjan hadde vòlle op met 't nustekötjen.

"Maor dan mag Mientjen dr neet bi'j wezzen!"

"Good", zèe Miene. "In de kamer dan".

"Dr zit un schoer bovven de Bi'jvank", zèe Aorntjan dn andern dag 's aovens bi'j 't nao bedde gaon.

Miene begrep dat e gin werkelijk schoer bedoelden: "Zo? Heb ze wat ezegd?"

"Nee", zèe Aorntjan. "Krek umdat ze niks ezegd hebt".

"Ho bedoele i'j dat no wèer?" vreeg Miene.

"Gatjan was op dn es an 't meststreuien. Gatjan zèe niks omdat e niks te zeggen had. Bi'jvanks Willem, den altied praot as e niks te zeggen hef, zèe ook niks.

Do Gatjan nao huus gong, zèe "Gnaovend". Bi'jvanks Willem zèe niks.

Do Gatjan thuis kwam zèe teggen mi'j: "Bi'jvanks Willem had vòlle te zeggen, want hee zèe niks." Ik denke dat Gatjan 't bi'j rechte ende hef."

Alles bi'j mekare enommene hadden de Bi'jvanks wal wat te zeggen. Arie had op weg nao huus den kleinen Willem van de Bi'jvank ongenödig af-eranseld. 't Wazzen nooit vrende maor no was dr endelijks ne werkelijk oorlog uut-ebrokke-ne. De enige verklaoring dee Arie dr thuis van egevvene had was "dat zien go'je hart endelijks ovver-elopene was". Dee verklaoringe was neet arg dudelijk, maor veur Aorntjan was 't toch genug um Arie is flink onderhanden te nemmen, en 't kealtjen gren jommerlijk do-t-e nao bedde ging.

Dat was neet alles.

Dr gingen preutjes ovver de Bi'jvank. Dr wier ezegd dat dn kleinen Arie van de Kuier de Bi'jvank had eholpene

bi'j 't slachten. "Dan zal 't wal in orde kommen", wier dr dan bi'j ezegd, en dan lachen.

Dr wier eigenlijk nog meer elachene dan ezegd.

"Bi'j de Bi'jvank", zèen de leu, "windt ze de darne um dn taofelpoot".

"Bi'j de Bi'jvank", zèen andern, "bindt ze de taofele met darne an de peute van 't fenuus vaste".

As dr argens eslacht most worden, wier evraagd: "He'j Arie al besteld?"

"He'j al eheurd dat ze bi'j de Bi'jvank ne hond hebt met ne start van zowat tien meter?"

En dan maor lachen, lachen en nog 's lachen.

Iederbods heurn-i'j in de laatste tied ovver 't slachten van de Bi'jvank praoten; altied zo met un half woord en dan wier dr elachene.

En zo as dat geet; bi'j de Kuier - waor dn gangmaker van 't hele spil wonnen - wisten ze nog ut minste. 't Enige dat ze wisten was dat 't arg mooi was ewest; dat ze bi'j de Bi'jvank dizze kere darne hadden ekocht um worste te maken, umdat ze dr zelf neet genog hadden; en dat de meid twee dage later nog boekpiene had van 't lachen.

Gatjan, den zukke dinge altied gèerne precies wol wetten, kon ook neet wieter kommen. As-e dr nao vreeg, kreg-e te heurne: "dat zo'j zelf neet wetten!" en dan lachten ze.

Do ze bi'j de Kuier heurn dat Arie iets betrokken had, begrepen ze dr eerst niks van en ut duurn effen veur Miene zich herinnern wat Arie eur had verteld. Do Arie uut schole kwam vroeg Miene: "Ho lank was dat stuk darm da'j Tommie an de start ebonnene hebt?"

Arie had op schole ook al ut nödige heurd en was neet heel zèker van zich zelf: "Dat wet 'k neet precies: 't andere ende heng nog in 't kuven. Ze zölt bi'j de Bi'jvank wal gin worste maken dee te groot bunt um in de pot te doon. 't Zal wal neet zo lank wezzen ewest". Do dreijen 'e de deur uut, want hee wist ook wal dat de darne in 't kuven nog neet op worstlengte af-esnène bunt.

Ho't ook wezzen mocht, Aorntjan en Gatjan hadden 't good ezéne: Bovven de Bi'jvank heeng un schoer. En de Bi'jvank zèe niks umdat-e zo völle te zeggen had.

Linteluut

SIERAAD VOOR MEXICAANSE SCHONEN

In deel II van "Gelderland" van D.J. van der Ven, blz.132 lezen we:

Ofschoon de fabrieksatmosfeer in het algemeen niet bepaald aangenaam is, en het geschroeiide en gesmolten hoorn in het bijzonder minder liefelijke parfums verspreidt, zo is de bewerking zeer interessant.

De stalenboeken vertonen talrijke soorten van uiteenlopende vorm en verschillende bewerking. Daar zijn de zuiver witte, de zwarte van kostbaar buffelhoorn, daar zijn ook zeer sierlijke met bloemen en sieraden opgesmukt, die voor Mexicaanse schonen bestemd zijn. En tenslotte kan men er ook de fabrikage van "Schildpadden" haarkammen en -spelden in de verschillende stadia volgen. Als grondstof dient daarvoor gevlekte hoorn. Waar de donkere vlammen moeten komen, worden zij met kalk gebeten, om de olie weg te nemen en ze voor de kleurstof ontvankelijk te maken. Vervolgens worden ze gekleurd, gewassen, gepolijst en na al deze bewerkingen heeft de grondstof zulk een verrassende metamorphose ondergaan, dat ze niet van "echt" schildpad te onderscheiden is.

Minder liefelijke parfums! Leest U nog maar eens wat ds. Craandijk uit Rotterdam hierover meedeelt. Het staat in Contactorgaan van februari van 1969. 't Gaat over de kammenfabriek te Aalten.

G.A.W. Boerkoel

DE WEEME (overgenomen uit de Leeuwarder Courant 1936)

"Den 25 Meij 1651 (betaalden) kerckmeijsters van Weesp aan Mr. Hans Leijendecker, soo hij te Weesp an de Weeme verdient heeft met het dack te versien, volgens reekening f 8-0-0."

Wat was de weeme? Vermoedelijk de pastorie. Maar hoe dit vermoeden aannemelijk te maken?

Wit-hum(e), wit-hem of wat-hem was volgens de Oudfriesche Woordenlijst van Nauta gewijde grond bij de kerk, gave aan de kerk, kerkgoed; en wat-hem-hûs was het pastoriehuis.

Wijden was wia, nu wijen; het Friesch vormt het verleden deelwoord zonder "ge", dus wïed of wïd-hem; de d vóór de h werd verscherpt tot t, dus wit-hem; de h na de t viel uit, dus wïttem. En wit-heem(e) kon door samentrekking weem(e) worden.

In allerlei samenstellingen ligt de betekenis van wit, wijt of wat als "aan de kerk gewijd" verholten.

Het is nu wel aannemelijk geworden, aldus Mbl. C.V.O., dat met de weeme het gewijde heem, het pastoriehuis, het huis van de dominee was bedoeld. Geen wonder dat "Kerckmeijsters" er zoo goed voor zorgden en dat zij voor f 8,-- door Mr. Hans Leijendecker het "dack" (misschien wel met schaliën of leijen) lieten versien.

B.D.R.

SPRÈKWEURDE

Kinder geeft vól stof tót klagen

Maar 't bunt altied vrómde blagen.

A'j lang op 't land met buurman proat,

Denk, dat er dan twee tumig goat.

Menige kikvors in 't moeras

Wet niet, dat e ens dikkop was.

Bloas nooit, wat ow niet brändt, mien vrind.

A'j straks ow brandt, dan he'j geen wind.

Katten, vrouwleu en 't fornuus.

As die uutgoat, is 't niet pluus.

Een vrouw, die huushöldt met verstand,

Verdient vaak meer as de keerl op 't land.

Bewaart moar vake ow gedachten,

Die kaatst, die mot de bal verwachtten.

Schiet op geen vliege met een geweer.

De vliege is kapot, moar misschien nog meer.

Loat niks van 't geluk afhangen,

Of 't mot wezen, vleu te vangen.

Teunt as et mot een eigen wille,

Moar kiekt ook es deur buurmans brille.

DE ARCHIEFKELDER IN HET GEMEENTEHUIS TE AALTEN

In de notulen van B. en W. van 9 juli 1887 vinden we het volgende aangetekend betreffende de archiefkelder in het gemeentehuis te Aalten:

Vermits het thans blijkt, dat onder de vroegere secretariëkamer in het Gemeentehuis een mooie gave verwulfd kelder aanwezig is, waarnaar evenwel geen toegang aanwezig is, en welken kelder bij onverhoopten brand van groot nut kan zijn tot berging van de voornaamste documenten, wordt besloten naar deze kelder een behoorlijke toegang te maken, waarvan eene schetsteekening van den Opzichter goedgekeurd. Alhoewel de gelden op dezen dienst hiervoor ontbreken, vermeenen Burgr en Weths evenwel hiertoe te moeten besluiten en deze kosten mede te beschouwen als die, door den Raad gemachtigd op den dienst van 1888 te brengen.

G.A.W. Boerkoel

DE STUULTJESKLOKKE

Doar henk in mien huus an de mure

Een klok', meer dan honderd joar old.

Zie zit niet zo mooi in de varve,

De holtworm den knauwt in et holt.

Wat hef miene klok' in die joaren

Al vulle verand'ring ezien.

Zie tikten, toe onder de boezem

Et heerdvuur bij winterdag brien.

Zie heurde de mooie verhalen,

Die men bij et heerdvuur dan wist

As 's aovends et spinnenwiel snorden

Bij 't pieplämpken, dat wij now mist.

Mien klokke zag heel wat geslachten

Die kwamen en gingen veurbij.

Zie wil met eur tikken ook geven

Een lesse veur ow en veur mij.

De uren, de dagen, de jaoren

Goat veur ons al tikkend veurbij,

Moar 't harte van mien olde klokke,

Dat blif schienboar altied moar nij.

Ens zal ook de klokke nog tikken
As wijluu al niet meer bestoan.
Ons noageslacht zal dan weer heuren
Dat eigenste tikken en sloan.
Och loa'w noa de klokke toch luustern
Wat zie met eur tikken vertelt
De uren, de dage, de joaren,
Bunt veur ons zo heel gauw eteld.

OLDEJOARSWEKE

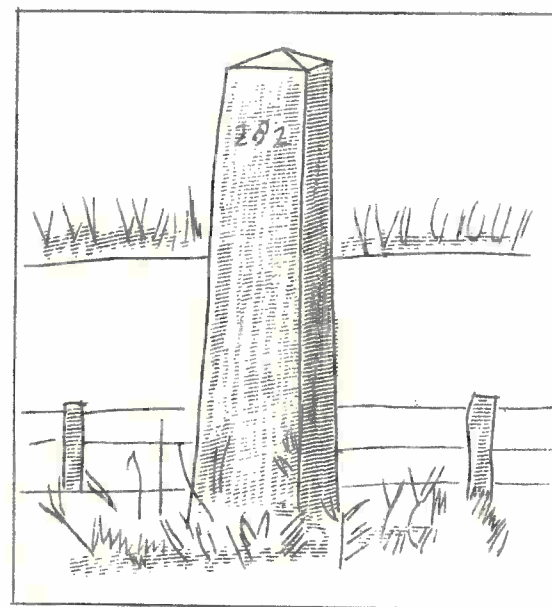
De dage goat weer lengen
Al zie'w et ook nog niet.
Al brech misschien de winter
Nog zörge of verdriet.
Wat is zo'n letste wêke
Van 't hoast versletten joar
Een tied van ummekieken
Noa zêgen, noa bezwoar,
Noa vreugde en noa wonden,
Die zelfs de tied niet heilt,
Zo ~~as~~ hoast iederene
Wel es wördt toebedeild.
Tied van noa binnen kieken
Wat hef vaak zörg' edrukt.
En wat ons 't meeste druk gaf
Is vaak et best gelukt.
Wat he'w vaak völ emopperd
En onröst opewekt.
Waarveur wi'j bi'j een trugblik
De pet in d'ogen trekt
Loa'w dankboar ummekieken
Ook veuruut en umhoog.
Want nooit mo'w hier vergêten
Doar waakt een Vaderoog.

J.W. uut 't Goor

De grenssteen staat in 't Heideveld
Hij scheidt daar land en land
daarover echter reike steeds,
de mens - de mens - de hand.

J.J. Deinse

GRENSTENEN

Tot de bezienswaardigheden van Dinxperlo behoort nog altijd de grens.

Wandelend op de Heelweg wordt vaak de vraag gesteld waar loopt de grens nu precies, men moet de vraagsteller dan naar de trottoirrand aan de zuidelijke kant van de straat verwijzen.

Voor 1945 was dat anders, toen kon men wijzen op tientallen grensstenen langs de Heelweg en Anholtseweg.

Wil men thans nog grensstenen zien in Dinxperlo, dan moet men vanaf de Heelweg, de Keupenstraat in gaan. Hier staan meerdere soorten, ik wil eerst wijzen op de minst opvallende, doch de meest interessante.

Hij staat, of liever gezegd, zit bijna geheel in de grond in een bocht van de Keupenstraat, daar waar een weg afbuigt naar de meelfabriek van Hübers in Süderwick.

Het is een z.g. wapenstein uit 1766.

Aan de Nederlandse zijde staat het wapen van Gelderland met het jaartal 1766 en het no. 177 aan de Duitse zijde staat het wapen van Munster.

De kronen boven de wapens komen nog juist boven de grond uit. Het is eigenlijk jammer dat deze steen zo verwaarloosd is, het is de enige wapenstein op Dinxperloos gebied.

Een steen die ons herinnert aan een tijdperk van grensgeschillen.

Mogelijk kan onze voorzitter iets doen tot "eerherstel" van deze steen.

Grenssteen 177 is er een van een serie van 1 tot en met 186. Deze werden geplaatst naar aanleiding van een bijeenkomst in het klooster Groot Burlo, even over de grens bij Winterswijk in 1765.

Na een lange tijd van grensruzie's wilde men toen eens orde op zaken stellen en kwamen aldaar afgevaardigden uit Gelderland en Munster bijeen.

Meer bijzonderheden over de grenstwisten kan men lezen in de boeken van Hendrik Odink "Uit Kroniek en Volksmond" en van H. Krosenbrink "Uit de historie van Winterswijk".

De onderhandelingen werden afgesloten met een Gemeenschappelijk Protocol, opgemaakt te Winterswijk op 22-10-1766. Hierin wordt ook het plaatsen der grensstenen in beschre-

ven. Er werden meest nieuwe stenen geplaatst, voorzien van "bijderzijds wapens". Soms werd ook gebruik gemaakt van reeds bestaande stenen. Deze werden van het jaartal 1766 en het betreffende volgnummer voorzien, zo kan het voorkomen dat men bij een wandeling langs de grens een grenssteen ziet met twee jaartallen.

Nummer 1 werd geplaatst op de grens van Gelderland, Overijssel en Munster. Deze is te vinden in de buurt van de Rekkense Inrichtingen achter het paviljoen met de toepasselijke naam "Gelders End".

De steen heeft drie wapens nl. van Overijssel, Gelderland en Munster. Onder het Overijsselse wapen staat het jaartal 1773 en no. 1 onder het Gelderse wapen het jaartal 1766 en ook no. 1.

Deze steen, vroeger jurisdictie-paal genoemd, voert tweemaal nummer 1, hij is nl. de eerste van de Overijsselse-Munsterse serie, die eindigt bij Overdinkel met no. 87, bij Driland. Hier eindigde het machtsgebied van Munster en begon de Graafschap Bentheim. Tevens is de jurisdictie-paal de eerste van de Gelderse-Munsterse serie welke eindigde met nummer 186 aan de Rietstapperbrug bij Dinxperlo. Dit was ook een drielandpunt, hier begon nl. het Vorstendom Anholt.

Zo staan, na reeds meer dan 200 jaren, in een lange keten de uit Bentheimersteen gehakte grijze stenen. De onderlinge afstanden zijn zeer onregelmatig, men heeft ze daar gezet waar in die tijd de meeste kans was op meningsverschillen over het juiste verloop van de grens. In de gebieden waar veen en bos was, staan ze het dichtst bij elkaar. Voor de landbouwers waren dit toen gebieden van groot belang, schadden, turf en hout waren onontbeerlijke produkten voor de boeren.

Ik heb een verkenningstocht langs de grens gemaakt van grenssteen no. 1 tot aan de voormalige Rietstapperbrug. "14 uren gaans" zegt Hendrik Odink ergens in zijn boek. Mijn tocht heeft heel wat langer geduurd, het ging vaak langs bijna onbegaanbare paden, door weilanden, bossen en venen, soms moest ik hele einden omlopen om een oversteekplaats van een beek, sloot of veenplas te vinden.

Mijn beste tijd in het hardlopen heb ik hierbij vermoedelijk ook gemaakt, toen ik bij Rekken achtervolgd werd door een Duitse "bolle". Natuurlijkhebbers kan ik echter

de tocht aanbevelen.

Bij die tocht bleek dat het grootste deel van de 186 stenen er nog staat. De bijzonderheden die ik onderweg zag en noteerde liggen echter voor het grootste deel buiten het "A.D.W."-gebied, ik wil dan ook terugkeren naar de gemeente Dinxperlo, naar de wapenstenen die daar gestaan hebben.

In het protocol van 22-10-1766 kunnen we het een en ander hierover lezen.

Komende vanaf Aalten stond de eerste bij de Keupenbrug. Er wordt in het protocol al gezegd "dat bij het heck bij de Veerbeeke den hoeksteen sub N. 176 gezet is".

Van de nog aanwezige steen no. 177 zegt men "Van deezen steen aan de Veerbeeke gaat de scheidinge tot op den hoeksteen sub N. 177 welke gezet is aan den weg na de Zuiderwijksche Windmolen".

Het protocol gaat dan verder met: "en van daar naar de plaats daer de Heidenpaal staat en alwaer een hoeksteen sub N. 178 tot aanwijzinge van het voetpad is gezet van welke steen de scheidinge langs de groote steenen sub N. 179, 180, 181 gaat tot aan de Roomsche Capel alwaar een steen gezet is sub N. 182. Na welcher steen sub N. 183 volgt, alwaar het Munsters voetpad gaet op den wal agter de zig aldaar ervintelijke boomen tot op een steen sub 184 en zo verder op een steen sub N. 185 waarbij te noteren, dat van het Veerbeeken heck tot aan den steen sub N. 185 alle in deze linie zig bevindende boomen, heggen, graven en opwerpen nevens den, van den Munstersen te onderhouden voetpad, Munsters territorij zij. Van dezen steen sub. N. 185 gaat de scheidinge tot aan de Restapper brug alwaar aan deze zijde van de brug is geset den grooten steen sub N. 186".

Steen 176 bij het Veerbeeken heck, thans Keupenbrug, is verdwenen, er staat thans wel een steen, doch deze is uit 1965, dus nog nieuw, no. 177 is er nog, zoals hiervoor reeds gezegd, no. 178 heeft bij de grensovergang Süderwick gestaan aan het begin van de Keupenstraat.

De betekenis van de Heidenpaal is mij niet bekend. Hendrik Odink uit Eibergen meent dat dit wel eens een waarschuwingsteken geweest kon zijn om zigeuners of heiden, zoals men ook wel zei, te waarschuwen dat hier de grens lag. Mogelijk weet een van onze leden hier meer van te vertel-

len.

Steen 179 stond ongeveer bij de tegenwoordige Allee, 180 bij de Veensgracht, 181 tegenover het bejaardencentrum, 182 bij de R.K. Kerk, 183 ongeveer bij slager Jansen, 184 hoek Grensstraat, 185 bij de afweg naar de Rietstap, 186 daar waar thans de vuilnisbelt is.

Daar tussen die wapenstenen zijn later tientallen hulpstenen geplaatst. Op oude ansichtkaarten van de Heelweg kan men dat nog goed zien, deze hadden letters als kenteken. Enkelen hiervan zijn nog te zien in de Keupenstraat. Komende van de Keupenbrug staan hier nog hulpstenen van steen 176.

Na 1813 was er in Europa wel wat veranderd, de grens tussen Munster en Gelderland werd nu de grens tussen de Koninkrijken der Nederlanden en Pruisen. Er werden weer grensverdragen gesloten, hier in onze streek veranderde niets. Men sloot zich geheel aan bij wat in 1765 en 1766 was bepaald. Wel werden nieuwe grenspalen gezet, houten palen, welke later in 1847 werden vervangen door obeliskvormige palen.

Er staan geen wapens op, alleen een nummer. Het is een serie van 1 tot en met 862.

No. 1 werd geplaatst aan de Zavenburgse grens, België hoorde nog bij het Koninkrijk der Nederlanden, de laatste, no. 862, bij Overdinkel naast de eerder genoemde no. 87 bij Driland. Hier begon het Koninkrijk Hannover, het bleef ook na 1813 tot 1866 een drielandpunt.

De wat stijve obeliskvormige stenen palen, ook wel Bismarckstenen genoemd, staan er nog steeds. In Dinxperlo zijn ze, evenals de wapenstenen, na 1945 bijna alle verdwenen. Twee zijn er nog, als men bij de Keupenbrug langs de beek loopt vindt men in een scherpe bocht van de beek no. 737, loopt men verder langs de beek dan komt men op het Boesveld bij no. 738.

In de Keupenstraat staat ook nog een herinnering aan de grenscorrectie van 1949, nl. een houten paal. In 1949 werd een serie van deze palen langs de nieuwe grens gezet, in 1963 werd de grenscorrectie weer ongedaan gemaakt en werden de palen, op deze ene na, weer weggehaald.

In 1965 werden in de Keupenstraat enige nieuwe stenen geplaatst. Ze hebben geen nummer of enig ander kenmerk.

In een volgend artikel hoop ik wat te kunnen vertellen over de grensstenen in de gemeente Aalten. Ik wil dit artikel beëindigen met woorden van Hendrik Odink uit zijn hiervoor genoemd boek.

Aan het slot van het hoofdstuk "Strijd om en op de grenzen van Gelre en Munster" geeft Odink een overzicht wat er verdwenen en veranderd is, hij eindigt daar met:

"Ook de mensen die hier zoveel jaren vochten om wat aards bezit zijn heengegaan, evenals de mannen die eindelijk vrede stichtten, allen zijn teruggekeerd tot de aarde, waaruit ze genomen waren. Maar hoeveel donders ratelden, stormen gierden de laakstenen met het jaartal 1766 er op, staan daar nog altijd als trouwe wachters, herinnerend aan de dagen van strijd om en op de grenzen, totdat in een "Verenigd Europa" ook zij verdwijnen."

H.H. Agterhof

Nawoord:

Bij het verzamelen van gegevens uit de gemeentearchieven te Aalten en Dinxperlo ben ik met raad en daad bijgestaan door de heer D.W. Kobes.

Hendrik Odink uit Eibergen spoorde me aan om de veldverkenning te maken, hij verstrekke me ook diverse gegevens.

DE MELAATSENNIS TE BREDEVOORT

Wie wel eens rondom het mooi gerestaureerde kerkje te Bredevoort heeft gelopen, heeft zeker ook wel het eigenaardige dichtgemetselde venstertje gezien dat zich in de muur van het koor bevindt. Het zit op een hoogte van zo ongeveer een meter boven de begane grond en heeft dus zeker niet gediend voor verlichting van het koor. Deze venstertjes (de meeste zijn dichtgemetseld) komen in veel oude dorpskerken in ons land voor. Ze zijn het bewijs dat deze kerken tot de oudste van Nederland behoren. Vroeger waren het openingen in de muur waardoor men kon zien wat in het koor geschiedde. Er waren toen twee groepen mensen die niet in de kerk werden toegelaten. Dat waren de geëxcommuniceerden en de melaatsen. De eersten werden zelfs van de kerkhoven geweerd; ze mochten dit gewijde terrein niet betreden. De laatsten werden wel op de kerkhoven

toegelaten, maar hen was verboden wegens de besmettelijkheid hunner ziekte het kerkgebouw binnen te gaan. Voor hen waren deze vensters in de muur uitgespaard zodat zij, zij het op een afstand, toch enigermate de eredienst konden bijwonen. Deze openingen werden daarom melaatsennissen of melaten-vensters genoemd.

Men sprak vroeger niet van melaatsen maar van lazarusen, genoemd naar de "arme Lazarus" uit de gelijkenis, hun beschermheilige, en van lazarije. De Griekse naam voor melaatsheid is lepra en naar dit woord werden ze ook wel leprozen genoemd en hun ziekte "leprosehheijt".

De lazarusen waren als het ware uit de maatschappij gestoten. Voor hen waren gebouwen gesticht buiten de woongemeenschap, buiten de stad, buiten het dorp, en deze ziekenhuizen werden leproserieën genoemd. De melaatsheid is afkomstig uit Centraal-Azië en werd door Feniciërs, Romeinen, Joden en Oosterse handelaren naar Europa overgebracht. Vooral na de kruistochten nam de melaatsheid hier sterk toe; veel kruisvaarders kwamen met deze ziekte besmet terug en ze is honderden jaren een gevaarlijke volksziekte geweest. Zij heeft vooral gewoed tussen 1300 en 1650. Toen verminderde de ziekte, zodat veel leproserieën afgebroken werden of een andere bestemming kregen. De zieken mochten wel de bewoonde centra binnengaan, mits zij zich duidelijk kenbaar maakten met de lazarusklep, een apparaat waarmee zij een klappend geluid konden maken. Tevens waren zij verplicht een "vlieger" te dragen, een soort cape, en ze moesten een witte band om het hoofd dragen. Deze mensen werden om de vier jaar gekeurd door "besienders" en dan kregen ze een nieuwe gezegelde vuilbrief, een lazarusbrief, waarin vermeld stond dat ze werkelijk melaats waren.

Er waren in die tijd mensen die zich als melaatsen vermomden en dan gingen bedelen. Dit was een lucratief bedrijf, want het geven van aalmoezen aan melaatsen was een bijzonder Godewelgevallig werk. Tegen dit bedrog trad men scherp op: de bedrieger eindigde zijn leven aan de galg. De melaatsen werden goed verzorgd, zij leefden zeker niet in armoede. Het bedelen bracht heel wat op en aan de leproserijen werden soms grote schenkingen gedaan, terwijl ze ook inkomsten hadden uit vaste goederen.

Als de zieken nog arbeid verrichtten konden werden ze aan

het werk gezet op de akker en daarom werd de ziekte ook wel "akkerziekte" genoemd. Waren ze te zwak om te werken, dan konden ze altijd nog wel spinnen.

De melaatsheid was nog al besmettelijk; de bacillen werden overgebracht door het stof in wonden aan de voeten. Men liep meestentijds blootsvoets en zo is het te verklaren dat de melaatsheid vaak aan de voeten begon. De chirurgijns probeerden de zieken wel te genezen met zalven van addergift en door aderlaten, maar de resultaten waren nihil. Toch werden sommigen wel weer gezond, maar het is te betwijfelen of het in deze gevallen wel werkelijk melaatsheid was geweest; het zal waarschijnlijk een of andere huidziekte zijn geweest. Melaatsheid is eeuwen lang een ongeneeslijke ziekte gebleven.

Dat men deze mensen zo veel mogelijk buiten de gemeenschap hield is te begrijpen. Ook dat men hen verbod de kerken binnen te gaan. Om hen toch deelgenoot te maken van het gebeuren binnen de kerkmuren bracht men in het koor de melatenvensters aan. Hier konden ze, buiten staande, het gezang van de knapen horen en de mis horen lezen, terwijl hen door de opening het heilig sacrament werd toegediend. Er wordt tegenwoordig ook wel beweerd dat het reliekvensters zouden zijn geweest, een soort kastjes waarin het reliek der kerk werd bewaard. In bijgelovigheid meende men dat het aanzien van het reliek genezing kon brengen in ziekte en uitredding kon geven in dreigend gevaar. Het reliek moest dus ten allen tijde zichtbaar zijn. Toch lijkt het aannemelijker ze te beschouwen als melatenvensters. Ze zitten vrij laag, zodat men geknield toch in de kerk kon kijken. Te Leermens, een plaatsje enkele kilometers ten westen van Delfzijl, vindt men in de kerk een tweetal leprozenvensters waarin men kan knielen.

De melaatsennis te Bredevoort vertelt van menselijke ellende in lang vervlogen tijden; ze vertelt van een ziekte waarvan wij ons nu niet meer kunnen voorstellen welk geestelijk en lichamelijk lijden zij teweeg bracht in de vele, vele jaren dat deze mensen zich hinkende en strompelende moesten voortbewegen totdat eindelijk de dood hen kwam verlossen. En als het einde in de nacht kwam, dan werden de vuren en kaarsen brandende gehouden, die anders na het avondeten werden gedoofd. De middeleeuwse mens liet zijn zieken niet in de steek, maar hij stond er even

machteloos tegenover als de tegenwoordige arts tegenover kanker en krankzinnigheid.

G.A.W. Boerkoel, Aalten.

DIALECTWOORDEN DINXPERLO

hoed : lichaam
hoeke : hurken
hof : tuin
hölten : houtterig
hompeln : mank lopen
hoornste : paardewesp, horzel
hot : rechts (tegen paarden)
hötjen : poosje
heujen : hooien
huttentut : dederzaad
huusken : W.C.

instippen : indopen
integen : tegemoet

jachterig : gehaast
jak : vrouwenkledingstuk
joechtern : uitgelaten zijn

kanthouwen : een boom vierkant afhakken
kammenet : kabinet
kaskenade : drukte
kats : helemaal
katteprul : katapult
keiwen : kauwen
kiene : kiem
kienen : ontkiemen
kiengat : oog van een aardappel
kiesken : kalf
kieteln : kittelen
kiezeman : kalf
kiepse : pet
kistentuug : beste pak
kiwwenbot : onderkaak
kiwwe : wang

kleppen : bedrijvig heen en weer lopen
kluun : turf
kloete : kluit
knats : totaal
knieptange : nijptang
knippe : portemonnee
knoeven : kluiven
knöffelen : frommelen
knorrebôt : kraakbeen
knuppen : knopen
koam : kam
kopkeukeln : kopje duikelen
kongeln : ruilen
korts : kortgeleden
köste : korst
köstern : niet veel uitvoeren
krange : verkeerd, binnenste-buiten
krasbössel : onhandelbare jongen
krauwen : kreunen
krei'je : kraai
krepse : kraag
kroaze : klokhuis
kroelen : kuiltjes krabben in 't zand (door kippen)
kuven : kuip
kwakerig : aanstellerig
kwekkeboom : lijsterbes
kwekken : onkruid
kwellike : nauwelijks

langen : geven
lere : ladder
leupen : kuipje
lichten : bretels
lief : buik
liepen : huilen
löchte : lantaarn, bliksemstraal
löchten : bliksemen
lok : gat
lössen : kalk blussen
manges : soms, intussen
makolf : Vlaamse gaai
melkworden : kalven

memme : speen, tepel
miegampe : mier
miegen : urineren
mieterig : lamlendig
miezelen : motregen
moal : jong rund
moalkalf : vrouwelijk kalf
moeke : korf zonder hengsel
môggeln : haastig iets afdoen
mômmeln : mompelen
moer-oare : twee-aar
moes : boerenkool
möpken : koekje
môtte : moedervarken

nachraven : nachtbraken
nachsloäper : zwerver die bij een boer overnacht
nègel : spijker
nègelholt : nagelhout
nerig : ijverig
neriken : herkauwen
niefeln : gappen
ni'jmelkt : pas gekalfd hebbend
noaber : buurman
nöälen : zaniken
noametten : overgeven
noazeggen : verwijten
nôffeln : onduidelijk praten
nosterig : onvriendelijk
nöstern : knorren

onbesoesd : kolossaal
onwies : zeer
onderdoems : in 't geheim
ôprelken : opdrogen
ôpschikken : opschuiven
ôpschöttelink : halfwas
ônzelig : goor

pannevogel : vlinder
penninksvriend : duitendief
pietsken : gard, zweep

pladdekers : voeten
plesken : koekje
plodden : lompen
poeterig : niet lekker
pôgge : varken
pôtjen : één spelletje
pôtsig : grappig
proemenpot : rotzooi
profors : streng
pröttel : zoodje
pungel : zak met wat er in

rechtevoort : tegenwoordig
rellik : zindelijk
riege : rij
rikkespost : paal van hekwerk
röätel : mond
roepe : rups

geet wieter

F.G. Boland